

УДК 371.134:159.9:376.3

Ісаєвич С.І.

Особливості професійної підготовки майбутніх психологів щодо профілактичної роботи з дітьми, що мають невротичні ознаки

Відомості про автора: *Світлана Іванівна Ісаєвич* – старший викладач кафедри психології, факультет суспільних наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

У статті визначено найважливіші умови щодо підготовки майбутніх психологів до профілактичної роботи з дітьми, що мають невротичні ознаки. Виділено певні чинники формування професійної компетентності майбутніх психологів. Запропоновано комплексний підхід до проблеми змісту професійної підготовки психологів щодо профілактики труднощів особистісного становлення молодших школярів з невротичними ознаками.

Припущено, що становлення професійної компетентності майбутнього фахівця в інноваційних умовах вищої професійної освіти буде успішним, якщо буде застосований міждисциплінарний підхід до даної проблеми. Експериментально перевірені педагогічні умови з використанням інструментів психолого- педагогічної інноватики. Розроблена й впроваджена змістова частина психодіагностичної практики для майбутніх психологів.

Ключові слова: *професійної компетентності майбутніх психологів, міждисциплінарний підхід до проблеми, педагогічна психогігієна, профілактична роботи з дітьми, що мають невротичні ознаки.*

Постановка проблеми дослідження. Підготовка психологів у вищій школі набуває нового характеру у зв'язку з тим, що, з одного боку, більш

чітко окреслені функції, завдання, обов'язки, зміст роботи, вимоги до професійно - особистісних якостей фахівця; з другого – постійно розширюється проблемне коло професійної діяльності, яке включає нові об'єкти, нові сфери професійної діяльності психолога.

Незважаючи на вагомі наукові доробки вчених і практиків з питань підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, комплексні дослідження проблеми професійної підготовки психологів до профілактики труднощів особистісного становлення молодших школярів з невротичними ознаками не проводились. **Отже, метою нашої статті** є визначення комплексного підходу до проблеми професійної підготовки психологів щодо профілактики труднощів особистісного становлення молодших школярів з невротичними ознаками, розкриття загальних наукових підходів щодо висвітлення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За безумовної важливості сучасних досліджень дитячих неврозів, проблема формування професійної компетентності у майбутніх психологів щодо профілактичної роботи з дітьми, що мають невротичні ознаки є недостатньо дослідженою і потребує нових підходів до її розв'язання, систематизації та теоретичного узагальнення. Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє зробити висновок про те, що вчені (К. Абульханова – Славська, Н. Кузьміна, В. Кузовльов, Н. Маслова, А. Овчиннікова, В. Сластьонін і ін.) протягом останніх десяти років досліджували різні аспекти підготовки фахівців в умовах сучасної вищої школи, зокрема соціокультурний, дидактичний, мотивацій - діяльнісний, соціально - психологічний, технологічний. У вітчизняній та зарубіжній фаховій літературі питанню формування професійної компетентності психолога присвячені роботи А. Акімова, С. Будака, Р. Гуревича, І. Зимньої, Л. Кайдалова, Н. Кічука, В. Краєвського, О. Пометун, А. Хугорського, М. Кабардова, та інших. Проблеми фахової підготовки студентів ВНЗ аналізують у своїх працях М. Кадемія, Г. Кедровіч, В. Петрук, І. Зимняя та інші.

Володіння психологом професійними знаннями, вміннями та навичками щодо профілактичної діяльності визначає готовність його до психологічної діяльності та професійного спілкування, сформованість особистості психолога як носія певних цінностей, ідеалів; дозволяє усвідомлювати свої права, обов'язки, відповідальність перед державою, суспільством, самим собою, а також володіти сформованою професійною компетентністю, щоб відповідати тенденціям розвитку сучасної психологічної науки та практики.

Формування професійної компетентності майбутніх психологів вимагає урахування певних чинників. Такими є: визначення суспільного і соціального значення поняття «компетентність щодо профілактичної діяльності» та її необхідності, диференційоване врахування ціннісних орієнтацій, потреб та запитів таких клієнтів, осмислення, засвоєння змісту предметів, творче використання наявних знань, вивчення, одержання практичних навичок з майбутньої професії, доведення до досконалості виконання професійних операцій в умовах сучасної психологічної практичної діяльності, розвиток професійних здібностей і високої

кваліфікації працівника, його професійної мобільності, готовності до інноваційної діяльності, творчого зростання.[1] Виховання високої психологічної культури майбутнього психолога передбачає формування психологічного мислення, вміння оперувати теоретичними знаннями в аналізі психологічних ситуацій, вміння приймати рішення в певних психологічних обставинах, в ситуаціях спілкування, вміння аналізувати свою поведінку, діяльність, свої якості, тобто психологічна культура – це база професійного становлення особистості студента - психолога, основа його самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення.[2]

Результати дослідження. Усвідомлюючи значущість проведених досліджень, присвячених підготовці майбутнього фахівця, необхідно констатувати, що замало робіт, у яких була б проаналізована професійна компетентність сучасного психолога щодо профілактичної діяльності з дітьми, що мають невротичні ознаки. Особливої уваги потребує формування професійної компетентності щодо профілактичної діяльності з дітьми, що мають невротичні ознаки у процесі вивчення основ наук та професійно-орієнтованих дисциплін. Професійна компетентність щодо профілактичної діяльності сучасного психолога є складним багатокомпонентним поняттям, яке в сучасній науковій літературі характеризується з точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного та психологічного. Кожний із названих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності повністю, всі ці підходи знаходяться у взаємозв'язку один з іншим і взаємодоповнюють один одного.[3]

Особливе значення має розробка прикладного (ужиткового) аспекту методики педагогічної психогігієни, що ґрунтується на вивченні психолого-педагогічних закономірностей виникнення і процесуальності соціальних, екологічних та психолого-педагогічних депресорів. Ступінь їх психогенності залежить від соціального середовища, у якому перебуває дитина, зокрема рівня освіченості, культурно-етнічних особливостей референтної групи. Теоретико-методологічні основи педагогічної психогігієни мають стати базовим компонентом професійної психолого-педагогічної підготовки психологів та педагогів. Зміст такої підготовки потребує від майбутніх фахівців оволодіння людинознавчою сутністю педагогічної психогігієни, виявлення здатності до співпереживання станам дітей. [1]

Підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності буде ефективнішою за наступних організаційно-педагогічних умов:

- створення та впровадження інтегрованих програмних засобів для проведення лекційних та лабораторних занять з дисципліни «Психодіагностика невротичних проявів у дітей» для професійної підготовки психологів в рамках освітнього середовища;

- розробка програми з профілактичної роботи з дітьми, що мають невротичні ознаки, та апробація її в період виробничих психологічних практик студентів;

- розробка методів контролю знань студентів, що дозволяють здійснювати багаторівневий контроль знань майбутніх психологів.[5]

Значна розповсюдженість нервово-психічних порушень розвитку дітей шкільного віку, різноманітні форми соціально-психологічної дезадаптації диктують необхідність введення системного контролю за психічним розвитком школярів.

Ознаки нервовості можуть виражатися окремо і в сукупності, більшою або меншою мірою це залежить від ступеня нервового розладу, від сили зовнішнього подразника тощо. Перелічимо основні з них:

- розлади сну (важке засинання, неспокійний сон, чутливість, вигукування уві сні, розмова, скрегіт зубів, важке прокидання);
- розлади настрою (плаксивість, вередування, тривожність або, навпаки, безпричинний сміх, нестримна веселість);
- рухова розгальмованість (або, навпаки, рухова скутість);
- надмірна мовчазність (або, навпаки, балакучість);
- одноманітні, нав'язливі дії (гризіння нігтів, олівця, інших предметів, накручування на палець волосся, розгойдування на місці, хлипання ногою тощо);
- спазми різного характеру ;
- заїкуватість;
- енурез чи енкопрез;
- численні страхи;
- впертість, замкнутість, агресивність, істеричність, залежність від дорослих тощо.[4]

Провідною ідеєю при складанні психологічних рекомендацій відносно того, як батьки, психологи та педагоги повинні працювати з молодшими школярами, хворими на невроз, може служити ідея Запорожця А.В. про створення умов для всебічного збагачення (ампліфікації) розвитку дитини на протилежність тенденціям до його штучного прискорення (акселерації).

Запорука успіху як в справі профілактики шкільної дезадаптації, так і при діагностиці та корекції дизгармонійного психічного розвитку, а особливо при шкільних неврозах є плідна, творча співпраця психологів з педагогами, батьками, медиками.

Терміном шкільна дезадаптація визначаються будь-які труднощі, які виникають у дитини в процесі шкільного навчання. До числа симптомів шкільної дезадаптації відносять часті емоційні розлади, агресію по відношенню до людей та речей, надмірну рухливість, підвищену збудливість і конфліктність, впертість, постійні фантазії, брехливість, замкнутість, надмірну пригніченість та невдоволення, підвищену самооцінку або почуття власної неповноцінності, неадекватні страхи, надмірну чутливість, нездатність зосередитись при роботі, невпевненість в прийнятті рішень, згрізання нігтів, енурез, гіперкінези, тремор пальців рук та ін.

Виділяються три основних компоненти шкільної дезадаптації:

1. Неуспішність у навчанні за програмою (когнітивний компонент).
2. Постійні порушення емоційно - особистісного відношення до певних предметів, навчання в цілому, педагогів, перспектив, пов'язаних з навчанням (особистісний компонент).
3. Систематичні порушення поведінки в процесі навчання в шкільному середовищі (поведінковий компонент).

Для кожного компоненту є свої причини. Відомо, що початок шкільного навчання припадає на період критичної фази психофізіологічного розвитку і призводить до напруження всіх адаптивних механізмів. Морфологічна незрілість, помірно виражена церебральна недостатність призводять до обмеження ресурсів і неефективному їх використанню дітьми на початку першого року навчання. Не менш значущим фактором, який визначає діапазон адаптивних проявів, є психотравмуючий вплив на дитину. Сформована в останнє десятиліття концепція психічного дизонтогенезу підтверджує вже існуюче положення про те, що будь-який більш-менш тривалий патологічний вплив на незрілий мозок може призвести до відхилення психічного розвитку. Початок другого критичного періоду приходить на вік шести років, той вік, який завершує фазу домінування ігрової мотивації в основній діяльності дитини. Початок шкільного навчання дитини на фоні незакінченої навчальної мотивації є додатковим патогенним фактором, що сприяє швидкому утворенню, специфічному перебігу або навіть ускладненню психічного дизонтогенезу. Так, у дітей із заїканням виникнення і посилення церебрастенічних та соматовегетативних скарг, поведінкових порушень відбувалось в 7-8 років, що співпадає з початком навчання в школі та обумовлено як декомпенсацією резидуально-органічної церебральної недостатності у другому віковому критичному періоді, так і зміною життєвого стереотипу, що потребує адаптації до підвищених психофізіологічних навантажень і інтелектуального напруження. [4]

Часто за соматичними проявами може приховуватись порушення настрою. Інтерпретація депресивних станів у дітей молодшого шкільного віку нерідко викликає утруднення в зв'язку з мінливістю, рудиментарністю, мозаїчністю клінічної картини.

Механізми розвитку шкільної дезадаптації можна спрощено представити так, як указано на рис.1. Фактори несприятливого соціального оточення (негативні виховні впливи сім'ї та ін.), що викликають емоційну депривацію та біологічні фактори (токсикози вагітності, патологічний перебіг пологів, інтоксикації та черепно-мозкові травми, часті інфекційні захворювання в ранньому дитинстві) призводять до ММД, порушення психічного розвитку, ранньої невротизації. Такі діти швидко декомпенсуються в процесі навчання внаслідок труднощів у взаємовідносинах з однолітками, в оволодінні навчальною діяльністю, виконанні шкільних норм і правил поведінки та, часто неправильного педагогічного підходу з боку батьків та вчителів, що веде до значного емоційного напруження в ситуаціях, пов'язаних зі шкільним навчанням. Все це й формує шкільну дезадаптацію, яка проявляється соматовегетативними розладами, загостренням хронічних соматичних захворювань, "шкільною фобією", патохарактерологічним розвитком. Захворювання ще більше дезадаптують дитину, знижують інтерес до навчання. Замикається хибне коло.[4]

Профілактика психогенних захворювань полягає у створенні умов середовища, що знижують можливість травматизації психіки. Покращення умов середовища, трудове виховання, загартовування, нагляд за здоров'ям учнів у навчально-виховних установах, психологічне просвітництво, що

озброє батьків розумінням особливостей психічного розвитку дітей, правильний режим, чергування навчальної діяльності і відпочинку, а також прищеплення дітям ініціативи та самостійності – все це заходи, що перешкоджають розвитку психогенних захворювань.

Рис. 1. Механізми розвитку шкільної дезадаптації

Причиною неврозів є психотравмуючі впливи, а тому попередження їх відіграє велике значення в профілактиці неврозів.

Соціальні заходи, що ведуть до усунення невпевненості в завтрашньому дні, повага особистої гідності дитини, нормалізації житлових, побутових умов, психогігієнічні вимоги до навчальної діяльності школяра сприяють ліквідації деяких джерел психічної травматизації, що викликає захворювання, і тим самим попереджають виникнення неврозів. В абсолютній більшості випадків неврози виліковні завдяки лікувально-психологічним та психолого-педагогічним заходам і потенційним можливостям дитячого організму.

Висновки. Професійна компетентність сучасного психолога щодо профілактичної діяльності з дітьми, що мають невротичні ознаки, є складним багатокомпонентним поняттям.

Становлення професійної компетентності майбутнього фахівця в інноваційних умовах вищої професійної освіти буде успішним, якщо буде застосований міждисциплінарний підхід до даної проблеми.

Плідна та творча співпраця практичних психологів, педагогів, батьків з медичними психологами – запорука успіху як в справі профілактики

шкільної дезадаптації, так і при діагностиці та корекції дизгармонійного психічного розвитку, а особливо при шкільних неврозах.

Список використаних джерел

1. Чепелева Н.В. Развитие профессиональной компетентности майбутніх практичних психологів// Міжнародний семінар з гуманістичної психології та педагогіки: Тези доповідей.- Київ- Рівне: Ліста.-1998.

2. Ісаєвич С.І. Психологічна культура як база професійного становлення особистості майбутнього фахівця з психології // Науковий вісник УжНУ. Серія Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – Вип.25. – С. 83-85.

3. Козубовська І.В., Ісаєвич С.І. Роль соціально-психологічної служби вищих навчальних закладів у професійній підготовці майбутніх фахівців. Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 21-22 квітня 2015.) / [ред.колегія: Є.М. Потапчук (голова.ред.), Т.Л. Левицька, Л.О. Подкоритова, В.К. Гаврилькевич, О.В. Варгата, Л.Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. Ун-т, Каф. Практи. Психол. та педагог.-Хмельницький: ХНУ, 2015. С. 159-160.

4. Майданник В.Г. Діагностика і корекція шкільної дезадаптації у дітей: методичні рекомендації Майданник В.Г. Хайтович М.В. Ісаєвич С.І.- Ужгород.: « Вета»- « Закарпаття», 2002.- 24с.

5. Ісаєвич С.І. Професійна підготовка майбутніх психологів до попередження труднощів особистісного становлення молодших школярів з невротичними ознаками. / Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції.,17-18 травня 2017р., Мукачево / Ред. Кол.: Т.Д. Щербан (гол. ред.) та ін.- Мукачево: Вид- во МДУ, 2017. – С. 209- 211.

References transliterated

1. Chepelyeva N.V. Rozvytok profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh praktychnykh psykholohiv// Mizhnarodnyy seminar z humanistychnoyi psykholohiyi ta pedahohiky: Tezy dopovidey.- Kyuyiv- Rivne: Lista.-1998.

2. Isayevych S.I. Psykholohichna kul'tura yak baza profesiynoho stanovlennya osobystosti maybutn'oho fakhivtsya z psykholohiyi // Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya Pedahohika. Sotsial'na robota.– 2012. – Vyp.25. – S.83-85.

3. Kozubovs'ka I.V., Isayevych S.I. Rol' sotsial'no-psykholohichnoyi sluzhby vyshchykh navchal'nykh zakladiv u profesiyniy pidhotovtsi maybutnikh fakhivtsiv. Aktual'ni pytannya teorii ta praktyku psykholoho-pedahohichnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv: tezy dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Khmel'nyts'kyy, 21-22 kvitnya 2015.) / [red.kolehiya: Ye.M. Potapchuk (holova.red.), T.L. Levyts'ka, L.O. Podkorytova, V.K. Havryl'kevych, O.V. Varhata, L.H. Paraskevych] / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, Khmel'nyts'kyy nats. Un-t, Kaf. Prakt. Psykhol. ta pedahoh.-Khmel'nyts'kyy: KhNU, 2015. S. 159-160.

4. Maydannyyk V.H. Diahnostyka i korektsiya shkil'noyi dezadaptatsiyi u ditey: metodychni rekomendatsiyi Maydannyyk V.H. Khaytovych M.V. Isayevych S.I.- Uzhhorod.: « Veta»- « Zakarpattya», 2002.- 24s.

5. Isayevych S.I. Profesiyna pidhotovka maybutnikh psykholohiv do poperedzhennya trudnoshchiv osobystisnoho stanovlennya molodshykh shkolyariv z nevrotichnymy oznakamy. / Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti rozvytku osobystosti v osvith'omu prostori: zbirnyk tez dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi.,17-18 travnya 2017r., Mukachevo / Red. Kol.: T.D. Shcherban (hol. red.) ta in.- Mukachevo: Vyd- vo MDU, 2017. – S. 209- 211.

С.И. Исаевич., Особенности профессиональной подготовки будущих психологов к профилактической работе с детьми с невротическими признаками.

В статье определены наиболее важные условия подготовки будущих психологов к профилактической работе с детьми с невротическими признаками. Выделены факторы формирования профессиональной компетентности будущих психологов. Предложен комплексный подход к проблеме содержания профессиональной подготовки психологов к профилактике трудностей личностного становления младших школьников с невротическими признаками. Становление профессиональной компетентности будущих специалистов в инновационных условиях высшего профессионального образования будет успешнее, если применить междисциплинарный подход к данной проблеме. Экспериментально проверены педагогические условия с использованием инструментов психолого-педагогической инноватики. Разработана и внедрена содержательная часть психодиагностической практики для будущих психологов.

***Ключевые слова:** профессиональной компетентности будущих психологов, междисциплинарный подход к данной проблеме, педагогическая психогигиена, профилактическая работа с детьми с невротическими признаками.*

S.I. Isayevish., Professional competence of future psychologists preventive work with children with neurotic signs.

The article defines the most important conditions for the training of future psychologists concerning preventive work with children with neurotic signs. Some factors of future psychologists' professional competence formation are highlighted. The article offers the complex approach to the problem of the contents of the professional training on the prevention of difficulties in the personal formation of junior pupils with neurotic signs.

It is assumed that the professional competence of a future specialist in the innovative conditions of higher professional education will be successful if a multidisciplinary approach to this problem is applied. Pedagogical conditions were experimentally tested, using tools of psychological and pedagogical innovation. The content part of psychodiagnostic practice for future psychologists is developed and implemented.

Key words: professional competence of future psychologists, interdisciplinary approach to the problem, pedagogical psychohygiene, preventive work with children with neurotic signs.